

ДЕЯКІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЖИТТЯ

SOME ASPECTS OF EXERCISING THE RIGHT TO LIFE

Касинюк Л.А., доцент
кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін

Харківський національний університет будівництва та архітектури

Сенаторова С.М., студентка I курсу магістратури
господарсько-правового факультету

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Право на життя є фундаментальним правом людини та громадянина, першоосновою усіх прав і свобод. Без права на життя неможлива реалізація будь-якого іншого права, саме тому воно підлягає особливому захисту як із боку держави, так і з боку суспільства.

Категорія «право на життя» стала об'єктом пильної уваги науковців міжнародного та вітчизняного права.

Аналізуючи низку міжнародно-правових актів із захисту прав людини, автори доходять висновку, що одним із найважливіших кроків, які може здійснити держава, щоб захистити життя кожного громадянина, є скасування смертної кари.

Чинна Конституція України імплементувала всі основні положення міжнародно-правових актів із прав людини, включаючи право на життя. Вона визнає людину, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю. Обов'язок держави – захищати життя людини.

Визначальним у регулюванні цих відносин є цивільне право. До чинного Цивільного кодексу України вперше внесена глава 21 «Особисті немайнові права, що забезпечують природне існування фізичної особи», де у ст. 281 вказані складові частини права на життя, конкретизується їхній зміст. За своєю конструкцією ст. 281 ЦК України є досить складною, що викликає певні дискусії серед науковців.

Досліджуючи право на життя як основне немайнове право фізичної особи, автори висвітлюють проблеми, пов'язані з реалізацією цього права, акцентується увага на юридичній природі та змісті права на життя, на визначенні моменту його виникнення.

Оскільки суспільні відносини постійно розвиваються, з'являється нове правове регулювання певних аспектів немайнових відносин. Особлива увага приділяється праву на штучне переривання вагітності, піддаються аналізу погляди противників і прихильників легалізації абортів.

Право давати життя іншим є складовою частиною реалізації права на життя. Усі хочуть мати дітей, продовжити рід, але не усім випадає щастя бути батьками. Україна належить до числа держав, у яких допоміжні репродуктивні технології дозволені на законодавчому рівні. Водночас чинним законодавством не регулюється низка важливих аспектів, а тому виникає потреба у прийнятті закону, який би закріпив репродуктивні права, розкрив їхній зміст і передбачив гарантії здійснення.

Найбільш дискусійним є питання належності людині права на смерть. Йдеться про евтаназію – практику припинення лікарем життя людини, котра має невиліковне захворювання, на задоволення її прохання в безболісній або мінімально болісній формі закінчення страждань. Тут існують розбіжності у поглядах багатьох науковців. Вважаємо неприпустимою легалізацію евтаназії. Це суперечить принципам лікарської професії, покликаної охороняти, а не губити життя. Заборона евтаназії не може розглядатися як порушення права на життя.

Ключові слова: право на життя, смертна кара, момент виникнення життя, допоміжні репродуктивні технології, евтаназія.

The right to life is a fundamental right of a human and citizen and it is the primary basis of all rights and freedoms. Without the right to life, the realization of any other right is impossible. That is why the right to life is a subject to special protection both by the state and by society.

The category of "right to life" has been the subject of close attention of scholars of both international and domestic laws.

Analyzing a number of international legal acts on human rights protection, the authors conclude that one of the most important steps the state can take to protect the life of every citizen is the abolition of the death penalty.

The current Constitution of Ukraine has implemented all the main provisions of international human rights law, including the right to life. It recognizes a human, his life and health, honour and dignity, inviolability and security as the highest social value. It is the duty of the state to protect human life.

Civil law is the main law to govern these relations. The current Civil Code of Ukraine for the first time introduced Chapter 21 "Personal non-property rights that ensure the natural existence of an individual", where in Art. 281 the components of the right to life are specified, their maintenance is specified. According to its construction, Article 281 of the Civil Code of Ukraine is quite complex, which provokes some discussions among scientists.

Examining the right to life as the basic inalienable right of an individual, the authors highlight the problems associated with the exercise of this right, focusing on the legal nature and content of the right to life, on determining the moment of its occurrence.

As social relations are constantly evolving, there is a new legal regulation of certain aspects of non-property relations. Particular attention is paid to the right to abortion. Both points of view concerning abortion were analyzed.

The right to give life to others is a component of the realization of the right to life. Everyone wants to have children, to procreate, but not everyone is lucky to be a parent. Ukraine is one of the countries in which assisted reproductive technologies are allowed at the legislative level. At the same time, the current legislation does not regulate a number of important aspects, and therefore there is a need to adopt a law that would set down reproductive rights, disclose their content and provide guarantees for implementation.

The most controversial issue is whether a person has the right to die. It is about euthanasia – the practice of terminating the life of a person who has an incurable disease, to satisfy his request in a painless or minimally painful form of suffering. There are differences of opinion between many scientists. We consider legalization of euthanasia inadmissible. This is contrary to the principles of the medical profession, aimed to protect, not ruin. Prohibition of euthanasia cannot be considered a violation of the right to life.

Key words: right to life, death penalty, moment of origin of life, assisted reproductive technologies, euthanasia.

Метою статті є аналіз поняття права на життя як основного немайнового права фізичної особи та його окремих аспектів, обґрунтування пропозицій щодо удосконалення правового регулювання цього права.

Різні аспекти права людини на життя досліджували такі науковці, як М.М. Малеїна, О.О. Пунда, Є.С. Резнік, З.В. Ромовська, О.Г. Рогова, П.М. Рабінович, А.В. Соловйов, Р.О. Стефанчук та ін. Існування низки наукових досліджень не знімає з порядку денного актуальності ідей

і положень, які лежать в основі немайнового права фізичної особи – права на життя.

Життя людини є найціннішим благом. Право на життя – перше фундаментальне природне право людини. Сутністю природного права вважається вислів одного з давньогрецьких філософів, Протагора: «Міра всіх речей – людина». Природні права базуються на потребах людини у повноцінному житті, коли кожна особистість користується повагою та захистом з боку держави.

Міжнародним документом, який закріплює право на життя, є Білль про права людини. Він складається із Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, двох Факультативних протоколів до нього, а також Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права. Серед вищезазначеного переліку документів базовим є Загальна декларація прав людини, прийнята 10 грудня 1948 р. Генеральною Асамблеєю ООН [1].

Загальна декларація прав людини є універсальним міжнародно-правовим актом, де проголошені основні права та свободи людини. Так, у ст. 3 Декларації значиться: «Кожна людина має право на життя». Цей документ вперше на міжнародному рівні виділив право на життя в окрему статтю, чим підкреслив його значимість. На відміну від Загальної декларації прав людини, в Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (ст. 6) вказано не лише те, що кожен має право на життя, а і те, що право на життя є невід'ємним правом для кожної людини, що ніхто не може бути позбавлений цього права (імперативне правило) [2], проте в жодному універсальному міжнародному документі право на життя не набуло абсолютного характеру.

З метою виправлення ситуації у 1989 р. був прийнятий Другий Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські й політичні права, яким вперше встановлена заборона застосування всіма державами смертної кари як виду покарання. На початку XXI ст. смертну кару скасовано майже в усіх європейських державах, окрім Білорусі.

Проте існують країни, де смертна кара зберігається. Лідерами застосування смертної кари стали Китай, Іран, Пакистан, Саудівська Аравія та США.

Основним документом, який регулює право на життя людини в Європі, є Конвенція про захист прав людини й основоположних свобод [3]. У п. 1 ст. 2 Конвенції вказано, що «право кожного на життя охороняється законом». Це означає, що у разі зазіхання на життя людини держава повинна забезпечити ефективне розслідування. У справі «Гонгадзе проти України» Європейський суд вказав, що перше речення п. 1, ст. 2 Конвенції зобов'язує державу не тільки утриматися від умисного або незаконного позбавлення життя, але і вжити відповідних заходів для захисту життя тих, хто перебуває під її юрисдикцією [4].

Водночас у п. 2, ст. 2 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод передбачені випадки, коли «позбавлення життя людини не розглядається як таке, що вчинене на порушення цієї статті, якщо воно є наслідком виключно необхідного застосування сили». Це стосується насамперед захисту будь-якої особи від незаконного насильства (необхідної оборони), а також для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою чи при вчиненні правомірних дій для придушення заворушення або повстання, а також при правомірному виконанні смертного вироку, винесеного судом в належному порядку.

З огляду на вищезазначене у Європейській конвенції право на життя також не має абсолютного характеру. Пізніше поняття «право на життя», закріплене в ст. 2 Конвенції, було розширене Додатковим протоколом № 5 [5], який скасовує можливість застосування смертної кари в мирний час. Ст. 2 Протоколу наголошує, що винятком із цього правила є можливість застосування смертної кари під час війни або неминучої загрози. Згодом у рамках Ради Європи був прийнятий протокол № 13 до Європейської конвенції про захист прав людини й основоположних свобод із приводу повного й абсолютного скасування смертної кари в усіх випадках [6]. Цей протокол досі не підписали тільки декілька країн-учасниць Ради Європи: Вірменія, Азербайджан і Російська Федерація. Таким чином, у Тринадцятomu Протоколі закріплено заборону на застосування смертної кари як у мирний, так і у воєнний

час всіма країнами – учасниками Ради Європи, що його підписали. Саме в цьому нормативному акті право на життя набуло абсолютного характеру.

Що стосується України, то при вступі до Ради Європи наша держава взяла на себе зобов'язання встановити мораторій на виконання смертних вироків, а остаточно смертна кара була визнана неконституційною рішенням Конституційного Суду України про смертну кару від 29 грудня 1999 р. І це правильно, адже правова держава не має права вбивати людину від свого імені.

Чинна Конституція України імплементувала всі основні положення міжнародно-правових актів із прав людини, включаючи право на життя. Так, ст. 3 Конституції України 1996 р. визнає людину, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю [7]. Ключовим у визнанні права людини на життя за Конституцією України є положення, згідно з яким це право є невід'ємним (ч. 1 ст. 27), невідчужуваним і непорушним (ст. 21). Як основні права людини, вони зумовлюють можливість реалізації усіх інших прав і свобод людини і громадянина і не можуть бути ні обмежені, ні скасовані. Обов'язок держави – захищати життя людини (ст. 27).

Закріплене в Конституції України право людини на життя конкретизується у Цивільному кодексі України. У главі 21 ЦК України «Особисті немайнові права, що забезпечують природне існування фізичної особи» перша стаття присвячена саме праву на життя. Так, ст. 281 ЦК України «Право на життя» включає такі складові частини: заборону позбавлення життя фізичної особи; захист свого життя і здоров'я та життя і здоров'я інших осіб від протиправних посягань будь-якими засобами, не забороненими законом; неможливість проведення медичних, наукових та інших дослідів щодо неповнолітньої, недієздатної особи чи без вільної згоди повнолітньої дієздатної особи; заборону задоволення прохання фізичної особи про припинення її життя; недопустимість стерилізації неповнолітньої особи й особливу вимогу щодо порядку стерилізації недієздатної особи; визначений порядок проведення операцій зі штучного переривання вагітності; можливість проведення лікувальних програм допоміжних репродуктивних технологій [8].

Водночас норми цієї статті не дають визначення права людини на життя. Серед науковців також немає єдиної думки. Так, Н.В. Кальченко зазначає, що право на життя – це природна, невід'ємна від людини можливість захисту недоторканності життя і свободи розпорядження нею, гарантована нормами внутрішнього законодавства і міжнародно-правовими актами [9, с. 75].

О.Г. Рогова вказує, що право людини на життя – це свобода людини безпосередньо реалізовувати можливості, які вона має внаслідок своєї належності до виду *Homo sapiens* і задовольняти необхідні сутнісно-якісні біологічні, соціальні, духовні, економічні та інші потреби, неподільні із самою людиною, що об'єктивно визначаються досягнутим рівнем розвитку людства і мають бути всезагальними [10, с. 13].

Варто погодитися з О. Малиновським, котрий зазначає, що право на життя в широкому сенсі – це не просто право на те, щоб жити, щоб людину ніхто не міг насильно позбавити життя (що само собою зрозуміло), а право на те, щоб жити вільно, мирно, нормально. Іншими словами, право на життя – це право на гідне людське існування, що включає цілу низку так званих суміжних прав (на освіту, на охорону здоров'я, на свободу від принизливого або нелюдяного звернення, на пошану до приватного і сімейного життя) [11, с. 54].

Біологічний процес існування людини умовно можна поділити на три етапи: народження людини, життя і смерть. Більшу юридичну регламентацію в Україні отримали перші два елементи людського життя – народження і життя. Що стосується його припинення (смерті), то тут існують розбіжності у поглядах багатьох науковців.

Аналіз правової категорії «право на життя» неможливий без визначення моменту виникнення життя. Кожна країна визначає цей момент по-своєму. Відповідно до ст. 15 Конституції Словаччини «людське життя гідне охорони до народження» [12]. У більшості країн світу життя юридично захищено лише після народження. Українське законодавство також визнає права фізичної особи від моменту народження. Ст. 6 Закону України «Про охорону дитинства» передбачає, що «кожна дитина має право на життя з моменту визначення її живонародженою та життєздатною за критеріями Всесвітньої організації охорони здоров'я» [13, с. 20]. Ст. 25, ч. 2 Цивільного кодексу України визнає, що цивільна правоздатність фізичної особи виникає в момент її народження, а у випадках, встановлених законом, охороняються інтереси зачатой, але ще не народженої дитини. Так, ст. 1261 Цивільного кодексу України до першої черги спадкоємців за законом, окрім інших, відносить зачатих за життя спадкодавця та народжених після його смерті дітей. Незважаючи на те, що зачатий малюк є майбутнім суб'єктом права, ембріон не наділений правоздатністю, а тому його не можна розглядати як власника правоздатності та інших суб'єктивних прав ще до народження. Цієї думки дотримується М.Н. Малейна, посилаючись на те, що суб'єктивні права можуть виникнути лише у суб'єкта, котрий фактично існує [14, с. 51].

Дитина починає дихати легенями з моменту своєї повної появи з утроби матері, тому констатація живонародженості можлива лише тоді, коли продукт зачаття повністю вигнано або витягнуто з організму матері. Отже, у медицині початок позаутробного життя людини фіксують від моменту автономного існування немовляти, яке виявляє життєво важливі обмінні функції, властиві самостійному людському організму [15, с. 41]. Таким чином, життя можна розглядати як вище нематеріальне благо, яке виникає з моменту відокремлення життєздатної дитини від організму матері та продовжується протягом усього періоду функціонування головного мозку.

Що стосується кримінального права (ст. 115 Кримінального кодексу України), то початковим моментом життя як об'єкта посягання при вбивстві слід вважати початок фізіологічних пологів. Тому посягання на плід після початку пологового процесу є посяганням на життя людини [16, с. 18]. Можна вважати, що в цивільному і кримінальному праві існує певна розбіжність. Разом Водночас законодавець, хоч із певними відмінностями, момент виникнення життя пов'язує саме із процесом пологів.

Не вважається вбивством штучне переривання вагітності (аборт), якщо вона не перевищує дванадцяти тижнів. Така операція може здійснюватися в установах охорони здоров'я за бажанням жінки (ст. 281 ЦК України, п. 6). Законодавством України врегульовані випадки переривання вагітності від дванадцяти до двадцяти двох тижнів [17]. Правом на штучне переривання вагітності наділена лише жінка. Пов'язано це, очевидно, з тим, що проведення абортів торкається насамперед жінки та її здоров'я.

Противники легалізації абортів стверджують, що життя, включаючи життя ембріона, є найвищою цінністю, що недопустимо захищати інтереси матері за рахунок позбавлення права на життя іншої людської істоти. Проти проведення абортів виступають і представники усіх світових релігій. Так, ще Василь Великий писав: «Мати, яка навмисне занастає зачатий в утробі плід, підлягає осуду як за вбивство» [18]. Проти проведення абортів категорично виступають мусульмани, у певних випадках аборт прийнятний в індуїзмі та буддизмі. Значну увагу цій проблемі приділяє Римо-католицька церква. Невипадково Конституційний суд Польщі ухвалив рішення, яке фактично забороняє проведення абортів у країні. Правозахисники, які виступають проти посилення законодавства, заявляють, що рішення Конституційного суду Польщі призведе до «абортного підпілля», що жертвами нелегальних абортів можуть стати тисячі жінок.

Прихильники легалізації абортів мотивують тим, що ембріон не наділений правоздатністю, а тому не може бути суб'єктом права [19, с. 193]. Вони відстоюють право жінки розпорядитися своїм тілом, право прийняти рішення щодо проведення абортів. Аборт – це проблема морально-психологічного вибору конкретної людини. Заборона абортів не призводить до зростання народжуваності дітей у сім'ї. Народжуваність не підвищується, проте збільшується число кримінальних абортів, а це нерідко призводить до безпліддя, а то і смерті матері. Варто підкреслити, що більшість держав легалізували аборти.

Право давати життя іншим є складовою частиною реалізації права на життя. Усі хочуть мати дітей, продовжити рід, але не усім випадає щастя бути батьками. Із проблемою безпліддя стикається кожне п'яте подружжя у світі. Утім, безпліддя сьогодні не є вироком. За останнє десятиліття медицина зробила прорив у розвитку допоміжних репродуктивних технологій (далі – ДРТ), спрямованих на відтворення собі подібних. У європейській практиці під ними розуміють право особи жіночої та чоловічої статі мати генетично рідну дитину, а для особи жіночої статі до репродуктивних прав також відносять право самостійно виносити дитину (право завагітніти та бути вагітною) та право на фізіологічні пологи.

Можливість проведення лікувальних програм ДРТ в Україні регламентується низкою нормативно-правових актів, зокрема ст. 281, п. 7 ЦК України, Основами законодавства України про охорону здоров'я [20], Наказом Міністерства охорони здоров'я України та Національної академії медичних наук України від 29 листопада 2013 р. «Про удосконалення системи планування сім'ї та охорони репродуктивного здоров'я в Україні» [21] тощо. Відповідні положення закріплені у ст. 123 «Визначення походження дитини, народженої в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій» Сімейного кодексу України [22].

У ч. 7 ст. 281 Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 р. (у редакції від 05 жовтня 2016 р.) визначено коло осіб, які мають право на проведення ДРТ: «повнолітні жінка або чоловік мають право за медичними показаннями на проведення щодо них лікувальних програм ДРТ згідно з порядком та умовами, встановленими законодавством» [8].

Відповідно до ст. 48 Основ законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 р. застосування штучного запліднення та імплантації ембріона здійснюється згідно з умовами та порядком, встановленими Міністерством охорони здоров'я України, за медичними показаннями повнолітній жінці, з якою проводиться така дія, за умови письмової згоди подружжя, забезпечення анонімності донора та збереження лікарської таємниці [20].

ДРТ передбачає внутрішньо-маткову інсемінацію (ВМІ) спермою чоловіка або донора або штучне запліднення *in vitro* – це техніка виконання експерименту чи інших маніпуляцій у спеціальному лабораторному посуді або у контрольованому середовищі поза живим організмом і перенесення зародка в порожнину матки (імплантація ембріона).

Незважаючи на низку нормативно-правових актів із проведення лікувальних програм ДРТ, нерегульованим лишається правовий статус сурогатної матері, генетичних батьків, донорів репродуктивних клітин тощо.

На думку авторів, доцільне прийняття єдиного законодавчого акта в цій сфері, який би закріпив репродуктивні права, розкрив би їхній зміст і передбачив гарантії здійснення. Серед медиків панує думка, що виконання законодавства у сфері репродуктивного здоров'я та планування сім'ї потребує значного фінансування з боку держави. Саме це сприятиме досягненню бажаних результатів.

Особливий інтерес викликає питання належності людській праву на смерть. Йдеться про евтаназію – практику припинення лікарем життя людини, яка має невиліковне

захворювання, на задоволення її прохання в безболісній або мінімально болісній формі закінчення страждань. Сам термін «euthanasia» утворений від латинізованого грецького слова «thanatos» і префікса «еи», що в перекладі означає «легку, гарну, щасливу, безболісну смерть».

Термін «евтаназія» вперше був використаний Френсісом Беконом, який писав, що «обов'язок лікаря не тільки у відновленні здоров'я пацієнта, але й у полегшенні страждань і мук, заподіяваних хворобою, коли немає вже ніяких надій на порятунок і вже сама евтаназія є щастям» [23, с. 41].

Залежно від характеру дій, спрямованих на здійснення евтаназії, розрізняють активну і пасивну форму евтаназії.

Активна евтаназія передбачає проведення певних дій із метою прискорення смерті невеличково хворої людини. Це може бути введення вмираючому будь-яких лікарських чи інших засобів, що тягнуть за собою швидке і безболісне настання смерті (летальна ін'єкція).

Пасивна евтаназія полягає в тому, що на прохання хворого припиняється надання медичної допомоги, спрямованої на продовження життя. Це прискорює настання природної смерті. Пасивна евтаназія існує у багатьох країнах світу.

Проведення пасивної евтаназії вперше юридично закріплено у США (штат Каліфорнія) у 1977 р. в законі «Про право людини на смерть». Це право отримали невеличково хворі люди. Процедура вимагала попереднього оформленого їх бажання і висновку психіатра про їхню осудність. Проте Американська асоціація психіатрів заборонила своїм членам брати участь у подібних процедурах, тому нікому не вдалося скористатися цим законом.

Першою країною, яка у 2001 р. легалізувала як активну, так і пасивну евтаназію, стали Нідерланди. Відповідно до законодавства Нідерландів для проведення евтаназії необхідне дотримання певних вимог: пацієнт повинен бути невеличково хворим, страждати від «нестерпного» болю та не мати ніякого шансу на одужання. Така особа повинна бажати настання своєї смерті, перебуваючи у здоровому розумі, і наполягати на цьому протягом певного періоду часу.

У 2002 р. активна евтаназія була легалізована в Бельгії. Третьою країною Європи, яка легалізувала евтаназію у 2009 р., став Люксембург. Щодо США, то лише у трьох штатах (Орегоні, Вашингтоні, Вермонті) легалізована активна евтаназія, але за умов, якщо смертельну ін'єкцію здійснює сам пацієнт (або випиває відповідні ліки з дозволу лікаря). Четвертий штат, де також застосовується евтаназія, проте зі значними обмеженнями, – Монтана [24].

До держав, які дозволяють тільки пасивну евтаназію, можна віднести Ізраїль і Швейцарію. Держави, у яких присутні закони щодо легалізації евтаназії, але кримінальне законодавство не переслідує лікарів, котрі сприяють евтаназії – Іспанія, Колумбія, Швеція.

Що стосується Німеччини, то евтаназія була заборонена § 217 Німецького кримінального кодексу. Відповідну норму ухвалив Бундестаг у 2015 р., аби не уможливити «бізнес на смерті» різним товариствам і приватним особам. Проте у 2020 р. Федеральний конституційний суд Німеччини вирішив, що повна заборона евтаназії суперечить Основному Закону, що людина має право на евтаназію, що право на смерть належить до особистих прав людини. Водночас рішення Федерального конституційного суду Німеччини не стосується активної евтаназії. Активна евтаназія заборонена, як і раніше [25].

Сьогодні підхід до проблеми евтаназії характеризується полярністю думок. Прибічники застосування евтаназії заявляють, що аморально змушувати страждати людину, яка все одно помре, але помре в муках і стражданнях. Інші стверджують, що аморально позбавляти людей життя: це суперечить принципам лікарської професії, покликаної охороняти, а не губити життя.

З погляду релігії християнство сповідує принцип, що життя є Божим даром, і лише Бог може дарувати або відбирати його.

В Україні забороняється задоволення прохання фізичної особи про припинення її життя (ст. 281, п. 4 Цивільного кодексу України). У ч. 3 ст. 52 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» вказано, що медичним працівникам забороняється здійснення евтаназії – навмисного прискорення смерті або умиртвіння невеличково хворого з метою припинення його страждань [20]. Такі дії за кримінальним кодексом України кваліфікуються як умисне вбивство (без пом'якшуючих та обтяжуючих обставин) за ч. 1 ст. 115 КК України.

На думку О. Грищенко, легалізація евтаназії лише збільшить кількість проблем, пов'язаних із цим явищем. Серед них: 1) проблема правильності встановлення діагнозу і прогнозу подальшого розвитку захворювання; 2) проблема одержання згоди пацієнта, що перебуває в коматозному стані; 3) проблема встановлення і доведення добровільності відходу з життя; 4) медико-етичні проблеми [26, с. 77].

На жаль, сучасне українське суспільство не проявляє високої довіри до медичної сфери обслуговування. За відсутності коштів і належного діагностування хвороби застосування активної евтаназії може викликати цілу низку негативних наслідків. Не виключено, що зацікавлені шахраї можуть отримувати майно померлих у так званій «спадок», ще більших масштабів може набувати «чорна» торгівля донорськими органами.

Водночас у ст. 43 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» передбачено, якщо пацієнт відмовляється від лікування, лікар має право взяти від нього письмове підтвердження, а за неможливості його одержання – засвідчити відмову відповідним актом у присутності свідків. Якщо відсутність згоди може призвести до тяжких для пацієнта наслідків, лікар зобов'язаний це пояснити [20].

Європейський суд з прав людини вважає, що зі ст. 2 Європейської конвенції з прав людини не витікає право на евтаназію. При вирішенні питання стосовно надання або припинення медичної допомоги Європейський Суд бере до уваги такі чинники: існування у внутрішньодержавному праві та практиці нормативно-правової бази, відповідної до ст. 2 Конвенції; врахування побажань, попередньо висловлених заявником і його близькими, а також думки інших медичних працівників; можливість судового оскарження у разі сумнівів щодо оптимального рішення, яке має бути ухвалене в інтересах пацієнта.

Вважаємо, що єдиною можливістю забезпечити свободу і права тяжко хворої людини є допомога людині з боку держави, родичів і лікарів. Якщо суспільство прагне виявити милосердя до тяжкохворих громадян, то необхідно, щоб держава забезпечувала і лікарні, і лікарів сучасними засобами підтримки життя і позбавлення страждань пацієнтів.

Отже, право на життя є фундаментальним природним правом людини, оскільки виникає об'єктивно та незалежно від волі майбутнього суб'єкта.

Право на життя є об'єктом пильної уваги науковців міжнародного права і галузей вітчизняного права. Цивільне право є визначальним у регулюванні цих відносин. Варто звернути увагу на те, що до чинного Цивільного кодексу України внесена глава 21 «Особисті немайнові права, що забезпечують природне існування фізичної особи», де у ст. 281 вказані складові частини права на життя, конкретизується їхній зміст. За своєю конструкцією ця стаття є досить складною і викликає певні дискусії серед науковців.

Погоджуємося з тим, що Україна остаточно визнала смертну кару неконституційною, що правова держава не може вбивати від свого імені. Вона, навпаки, повинна забезпечити недоторканність життя на законодавчому рівні.

Не викликає сумніву, що життя юридично захищене після народження, що суб'єктивні права можуть виникнути лише у суб'єкта, який фактично існує, а тому не вважаємо вбивством штучне переривання вагітності в межах чинного законодавства України.

Що стосується розвитку ДРТ, спрямованих на відтворення собі подібних, то, незважаючи на низку нормативно-правових актів, низка питань лишається неврегульованою. Необхідне прийняття єдиного законодавчого

акта, який закріпив би репродуктивні права, розкрив їхній зміст і передбачив гарантії їхнього здійснення.

Вважаємо неприпустимою легалізацію евтаназії. Це суперечить принципам лікарської професії, покликаної охороняти, а не губити життя. Заборона евтаназії не може розглядатися як порушення права на життя.

Незважаючи на значну кількість наукових робіт, ці проблеми потребують подальших розробок, що сприятиме розвитку вітчизняного законодавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Загальна декларація прав людини: прийнята і проголошена Резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. База даних «Законодавство України». URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015. (дата звернення: 30.12.2020).
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Схвалено резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 2200А (XXI) від 16 грудня 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 30.12.2020).
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 30.12.2020).
4. Справа «Гонгадзе проти України» Заява № 34056/02 від 08 листопада 2005 р. Рішення Європейського Суду з прав людини. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_420.
5. Протокол № 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари: Протокол від 28 квітня 1983 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_802.
6. Протокол № 13 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари за всіх обставин : Протокол ратифіковано Законом № 318-IV (318-15) від 28 листопада 2002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_180#Text.
7. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.
8. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р., № 435-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>; Про внесення змін до ст. 281 Цивільного кодексу України : Закон України від 02 листопада 2004 р., № 2135-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2135-15>.
9. Кальченко Н.В. Гражданские права человека: современные проблемы теории и практики : монография / под ред. Ф.М. Рудинского. Волгоград, 2004. 187 с.
10. Рогова О.Г. Право на життя в системі прав людини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2006. 21 с.
11. Малиновский А. Имеет ли человек право на смерть? *Российская юстиция*. 2002. № 8. С. 54–55.
12. Конституція Словаччини (Словацької республіки). Прийнята у 1992 р. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/slovakia.pdf>.
13. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення 30.12.2020).
14. Малеина М.Н. О праве на жизнь. *Государство и право*. 1992. № 2. С. 50–59.
15. Пунда О.О. Проблема цивільної правоздатності ембріона та плода людини. *Життя та право*. 2004. № 7. С. 40–45.
16. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Т. 2 : Особлива частина / Тацій В.Я. та ін. ; за ред. В.Я. Тацій. Харків, 2013. 1040 с.
17. Про реалізацію статті 281 Цивільного кодексу України. Постанова Кабінету міністрів України 15 лютого 2006 р. № 144. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/144-2006-%D0%BF#Text> (дата звернення 30.12.2020)
18. Стречча Э., Тамбоне В. Биозтика : учебник. Москва : Библиско-богословский институт св. апостола Андрея. 2002. 420 с.
19. Головащук А.П. Цивільно-правові аспекти статусу ембріона людини при застосуванні програм допоміжних репродуктивних технологій. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 1. С. 192–195.
20. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення 25.12.2020).
21. Про удосконалення системи планування сім'ї та охорони репродуктивного здоров'я в Україні. Наказ Міністерства охорони здоров'я України та Національної академії медичних наук України від 29 листопада 2013 р. № 1030/102. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2162-13#Text> (дата звернення 30.12.2020).
22. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. № 2947-III (в редакції Закону № 524-V від 22 грудня 2006 р.). URL: https://protocol.ua/ua/simeyniy_kodeks_ukraini_stattya_123/ (дата звернення 30.12.2020).
23. Чхартишвили Г.Ш. Писатель и самоубийство. Москва, 2000. 576 с.
24. Ткач М.Є. Філософське осмислення евтаназії в умовах сучасного суспільства. URL: <http://s-journal.cdu.ua/base/2008/v4/v4pp209-211.pdf>.
25. Німеччина дозволяє евтаназію: що це означає. URL: <https://www.dw.com/uk94/a-52559805#:~:text=> (дата звернення 30.12.2020).
26. Грищенко О. Проблема державного забезпечення права людини на застосування евтаназії. *Юридичний журнал «Юстиніан»*. 2005. № 6. URL: <http://www.justinian.com.ua/>.